

РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ОЗНАЧЕНОГО АРТИКЛЯ НА ПІДКЛАС КОНКРЕТНИХ ІМЕННИКІВ В УЗАГАЛЬНЕНІЙ РЕФЕРЕНЦІЇ В СЕРЕДНЬО- ТА РАННЬОНОВОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено процес розповсюдження означеного артикля на підклас конкретних іменників з узагальненою референцією в мові середньоанглійського та ранньоновоанглійського періодів. Таке вживання означеного артикля суперечить його початковому значенню маркера індивідуальної референції іменника, оскільки предмет, на який вказує іменник, стає репрезентантом всього виду чи роду. Можливість такої реалізації артикля пояснюється появою в його семантичному полі семи "даність". У роботі проілюстровано та проаналізовано семантичне і функціональне навантаження та дистрибуцію означеного артикля при конкретних іменниках з узагальненою семантикою, наведено кількісне співвідношення випадків вживання означеного артикля з конкретними іменниками в генералізованій референції у різних середньоанглійських діалектах та порівняно частотність такого вживання в середньо- та ранньоновоанглійській мові.

Ключові слова: *означений артикль, конкретні іменники з узагальненою референцією, тема-рематичне членування речення, сема означеності, сема неозначеності, сема даності, сема новизни.*

Означений / неозначений артиклі неодноразово слугували об'єктом дослідження вітчизняних [1-3] та зарубіжних дослідників [4-8]. Проте невисвітленими залишаються питання щодо лінгвальних механізмів, які сприяють становленню реалізаторів категорії означеності / неозначеності в історії англійської мови. Саме в цьому і полягає завдання цієї роботи. Граматикалізація артиклеподібного вказівного займенника починається з його розповсюдження на підклас конкретних іменників, що мають індивідуальну референцію в мові давньоанглійського періоду. Однак, про виникнення означеного артикля в давньоанглійській мові говорити рано, оскільки вказівний займенник зі зблідненою дійсничною семантикою може вживатися анафорично, а заміняти іменник чи функціонувати без нього артикль не може [9: 114]. Поширення артиклеподібного вказівного займенника на генералізоване вживання конкретних іменників під час середньоанглійського періоду дає підстави говорити про перетворення синтаксичного вживання на морфологізовану категорію, тобто про перетворення протоартикля на означений артикль [10, с. 57]. Процес поширення вживання артикля на підклас конкретних іменників в узагальненому значенні якнайкраще ілюструє семантичні та функціональні зміни, що відбуваються з колишнім вказівним займенником після його граматикалізації, саме вивчення цього процесу і є об'єктом цієї роботи. Предметом статті є дослідження семантичного і функціонального навантаження та дистрибуції означеного артикля в підкласі конкретних іменників з узагальненою референцією у мові середньоанглійського та ранньоновоанглійського періоду. Таким чином, актуальність обраної теми визначається загальною спрямованістю сучасних граматичних студій на питання, пов'язані з реконструкцією минулих етапів розвитку мов, розвитком мовних систем, мовними змінами, їхніми типами, причинами. Саме такі питання досліджуються в цій статті.

Вживання артиклів із конкретними іменниками з узагальненою семантикою суперечить початковому значенню означеного артикля як маркера індивідуальної референції іменника, оскільки предмет, на який вказує іменник, стає репрезентантом всього виду чи роду, тобто репрезентантом тотальної множинності предметів цього виду чи роду [2: 274].

Рушійним фактором, що викликає зсув від реалізації означеного артикля в якості маркера означеної, індивідуальної референції іменника до маркера узагальненої референції, стає присутня в семантичному полі артикля сема "даність". Проте постає питання: якщо сема "даність" входить до структури давньоанглійського означеного протоартикля, чому вже тоді не відбувається розповсюдження протоартикльового використання на конкретні іменники із узагальненою семантикою? Принагідно нагадаємо, що в давньоанглійській мові сема даності має факультативний характер. Однак, із появою граматикалізованого протичлена означеного артикля змінюється кореляція між функцією ототожнення предмета-референта та функцією вираження актуального членування висловлення [2: 269-270]. Опозиція означеного та неозначеного артиклів починає активно використовуватися для передачі тема-рематичних відносин і, відповідно, протиставлення значень даності / новизни займає важливе місце в семантичній структурі артикля, отримуючи рівноцінну, а на думку деяких дослідників [2: 271], більш значиму позицію порівняно із семою означеності / неозначеності. Саме граматикалізація неозначеного артикля сприяє розповсюдженню означеного артикля на конкретні іменники, що мають узагальнену референцію, якщо ті стоять у позиції теми. У зв'язку з цим, у так званій конфліктній ситуації, 1) за вживання

одиночного означеного предмета у позиції реми може нейтралізуватися сема "даність", а як константа виступає означеність, індивідуальна тотожність, напр.:

(1) *ye are the man in the world I am most beholdyng to* (1) "ви – людина, якій я зобов'язаний найбільше в світі";

2) за реалізації конкретного іменника із узагальненою семантикою нейтралізується сема означеності, індивідуальної тотожності, а в якості константи виступає сема даності, напр.:

(2) *of prikyng and of hunting for the hare* (2, Prologue: 191) "верхова їзда та полювання на зайців".

Отже, поява граматикалізованого протичлена означеного артикля сприяє закріпленню семи даності в його семантичному полі й уможливорює часткову нейтралізацію семи означеності, що спричиняє розповсюдження означеного артикля на конкретні іменники з узагальненою семантикою.

У давньоанглійській мові фіксуються спорадичні приклади протоартиклевого використання із конкретними іменниками, що мають узагальнену референцію, напр.:

(3) *þæt ne sy nan to hæs cwíðol wíf ne to hæs cræftig man* (3) "ні підступна жінка, ні хитрий чоловік".

У прикладах (3) іменники *wíf* та *man* вживаються в узагальненій референції, тобто можуть вказувати на будь-якого чоловіка чи жінку.

Однак, чисельна (0,005 % від загальної кількості вживання означеного протоартикля) та жанрова лімітованість прикладів функціонування означеного протоартикля із конкретними іменниками в узагальненій референції (давньоанглійські замовляння та *The Anglo-Saxon Chronicle*) свідчить, що таке використання протоартикля не мало регулярного характеру і, зазвичай, конкретні іменники із узагальненою семантикою вживаються без означеного протоартикля, напр.:

(4) *þonne wíg cume léode gelaésten: lofdaédum sceal* (4, 23-24) "коли приходить війна, люди служать йому відважними вчинками".

Іменник *léode* вживається в узагальненому значенні й означений протоартикль поряд з ним не фіксується.

Із граматикалізацією означеного артикля в середньоанглійській мові кількість випадків його реалізації з іменниками в узагальненому значенні зростає, набуваючи регулярного характеру, напр.:

(5) *Men moote yeve silver to the povre frères* (2, Prologue: 232) "Люди повинні давати срібло бідним ченцям";

(6) *The cause yknowe, and of his harm the roote, anon he yaf the sike man his boote* (2, Prologue: 423-424) "як тільки він встановлював причину хвороби, він виганяв хвору людину".

У прикладах (5) та (6) іменні фрази *povre frères* та *sike man* виступають репрезентантами цілого класу й детермінуються означеним артиклем.

Також трапляються випадки функціонування неозначеного артикля із іменниками, що мають узагальнену референцію, напр.:

(7) *That on a sonday weren upon her heed* (2, Prologue: 455) "ту, що вона носила на голові вв'язу";

(8) *He wiste that a man was repentaunt* (2, Prologue: 228) "Він знав, що люди схильні до каяття".

У прикладах (7) та (8) іменники *sonday* та *man* мають узагальнену семантику, вживаються з неозначеним артиклем.

Порівнюючи вживання означеного та неозначеного артиклів з іменниками з узагальненою семантикою в середньоанглійській та сучасній англійській мові, приходимо до висновку, що варіативність у використанні означеного та неозначеного артиклів у сучасній мові зустрічається лише в позиції суб'єкта, напр.: *The tiger is a man eating animal. / A tiger is a man eating animal.* Однак, у позиції комплемента таке взаємозаміщення є неможливим, напр.: *Mark has been interested in the ancient tragedy* (узагальнена референція) / *Mark has been interested in a ancient tragedy* (вибіркова референція). Таким чином, можливість використання означеного й неозначеного артиклів із конкретними іменниками в узагальненій референції у позиції комплемента (приклади (7) та (8) свідчить про несформованість чітких правил детермінації конкретних іменників з узагальненою семантикою у середньоанглійській мові.

Досліджуючи функціонування артиклів в середньоанглійській мові та, зокрема, поширення артиклів на підклас конкретних іменників в узагальненій референції, варто брати до уваги діалектні розбіжності, притаманні мові цього періоду. На відміну від давньоанглійської мови, де фіксується різниця в маніфестації вказівного займенника із збіленою дійсничною семантикою та означеного протоартикля залежно від жанру писемності (поезія / проза), а діалектні відмінності відходять на другий план, оскільки більшість давньоанглійської літературної спадщини зберіглася в усекському варіанті, у середньоанглійській мові варіювання у функціонуванні артиклів пов'язані саме з діалектним розподілом. Територіальний розподіл середньоанглійських діалектів співпадає з давньоанглійським, але діалекти отримують нові назви: Нортумбрійський діалект отримує назву Північний, Мерсійський – Центральний, що згодом ділиться на Східно-центральний та Західно-центральний, Усекський – Південний чи Південно-західний, Кентський діалект зберігає свою назву [9: 20].

Розбіжності в правописі, морфології, синтаксисі та лексиці в середньоанглійській мові є надзвичайними порівняно із попереднім і наступним періодами. На думку деяких дослідників, уніфікація писемного мовлення стримує зміни, що фіксуються в усному мовленні [11: 159], тому можна дійти висновку, що діалектна варіативність середньоанглійської мови сприяє процесу граматикалізації

артиклів. З огляду на вищесказане, видається доцільним розглянути відмінності у функціонуванні артиклів у різних діалектах. Дані, що відображають частоту вживання означеного артикля із конкретними іменниками в узагальненій референції, представлені у таблиці 1.:

Таблиця 1.

Функціонування означеного артикля із конкретними іменниками в узагальненій референції в середньоанглійських діалектах

Діалекти	Відсоткове співвідношення
Кентський діалект William of Shoreham Religious Poems (початок XIV століття)	3,17 %
Південно-західний (південний) діалект Robert of Gloucester's "Chronicle" (кінець XIII століття)	0,57 %
Північний діалект "Cursor Mundi" (XIII століття)	5,13 %
Східно-центральний (лондонський) діалект Geoffrey Chaucer "Canterbury Tales" (кінець XIV століття); "Wycliffe's Bible" (кінець XIV століття)	2,88 %
Західно-центральний діалект "Sir Gawain and the Green Knight" (кінець XIV століття)	3,74 %

Низька частота вживання означеного артикля із іменниками в узагальненій референції у Південно-західному діалекті пояснюється його відносною консервативністю порівняно із рештою діалектів. Імовірно, це пов'язано з віддаленістю півдня від завойованих датчанами (північ) та норманами (схід) територій, оскільки наявність обширного мовного контакту прискорює втрату фонологічних та граматичних мовних відмінностей, тобто прискорює мовні зміни [12: 300].

У ранньоновоанглійській мові істотних змін у вживанні означеного артикля із конкретними іменниками, що мають узагальнену референцію, не відбувається. Серед прикладів функціонування ранньоновоанглійського означеного артикля із конкретними іменниками із узагальненою семантикою, є такі:

(9) *They sell the pasture now to buy the horse* (5) "Вони продають пасовисько, для того щоб купити коня";

(10) *There might have been more able Consuls called from the plough* (6, 135) "більш обдарованих радників можна було б знайти біля плуга".

У прикладах (9) – (10) іменники *pasture*, *horse*, *plough* мають узагальнене значення й супроводжуються означеним артиклем.

Тенденції, що намітились у середньоанглійській мові, стають більш регульованими, а загальна кількість прикладів вживання означеного артикля з іменниками, що мають узагальнену референцію, зростає.

Співвідношення частоти вживання означеного артикля із конкретними іменниками з узагальненою семантикою під час середньо- та ранньоновоанглійського періодів подається у Таблиці 2.

Таблиця 2.

Вживання означеного артикля із іменниками, що мають узагальнену референцію в середньо- та ранньоновоанглійському періодах

Період	Відсоткове співвідношення
Середньоанглійська мова	3,1 %
Ранньоновоанглійська мова	9,99 %

Таким чином, факт розповсюдження артикля на узагальнене вживання іменників є важливою ланкою у процесі його граматикалізації, оскільки можливість нейтралізації семи "означеність" у значенні "індивідуальної totoжності" виявляється передумовою для розповсюдження артикля на інші підкласи іменників, а саме, на підклас іменників *Unica* і на підклас абстрактних іменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балкова Л. В. Структурные особенности категории определенности-неопределенности и средства ее выражения в английском языке / Л. В. Балкова // Вестник Московского государственного областного университета. Серия : Лингвистика. – Москва : Издательство Московского государственного областного университета, 2009. – № 3. – С. 144–148.
2. Гухман М. М. и др. Историко-типологическая морфология германских языков (Фонеморфология. Парадигматика. Категория имени) : АН СССР Институт языкознания / [Гухман М. М., Макаев Э. А., Ярцева В. Н. ; М. М. Гухман (ответственный редактор)]. – М. : Издательство "Наука", 1977. – 1977 – 354 с.
3. Огуречникова Н. Л. Артикль как явление английского грамматического строя / Н. Л. Огуречникова // Вестник Московского университета. – Серия 9. Филология. – 2008. – № 4. – С. 81–89.
4. Crisma Paola. The Emergence of the Definite Article in English / P. Crisma // The Noun Phrase in Romance and Germanic : Structure, Variation and Change / [ed. by P. Sleeman and H. Perridon]. – Amsterdam : John Benjamins, 2011. – P. 175–192.

5. Lyons Christopher. *Definiteness* / C. Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 380p.
6. Mulder Walter De. *Definite Articles* [Електронний ресурс] / W. De Mulder, A. Carlier // *The Oxford Handbook of Grammaticalization* / [ed. by H. Narrog and B. Heine]. – 2011. – Режим доступу : http://www.lattice.cnrs.fr/IMG/pdf/Handbook_gramma.2010.pdf.
7. Osawa Fuyo. *The Emergence of DP from a Perspective of Ontogeny and Phylogeny : Correlation Between DP, TP and Aspect in Old English and First Language Acquisition* / F. Osawa // *Nominal Determination : Typology, Context Constraints, and Historical Emergence* / [ed. by E. Stark, E. Leiss and W. Abraham]. – 2007. – P. 311–337.
8. Sommerer Lotte. *Investigating Article Development in Old English : about Categorization, Gradualness and Constructions* / L. Sommerer // *Folia Linguistica Historica*. – 2012. – Vol. 33. – P. 175–213.
9. Иванова И. П. *История английского языка. Учебник. Хрестоматия. Словарь* / [Иванова И. П., Чахоян Л. П., Беляева Т. М.] – СПб : Издательство "Лань", 2001 – 512 с. – (Учебник для вузов. Специальная литература).
10. Зиндер Л. Р. *Историческая морфология немецкого языка* / [Л. Р. Зиндер, Т. В. Строева]. – Л. : Издательство "Просвещение", 1968 – 264 с. – (Пособие для студентов педагогических институтов).
11. Milroy James. *Middle English Dialectology* / J. Milroy // *The Cambridge History of the English Language* / [ed. by N. Blake]. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – Vol. II (1066–1476). – 703 p.
12. Labov William. *Sociolinguistic Patterns* / W. Labov. – Philadelphia : U. of Pennsylvania Press, 1972. – 344 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Balkova L. V. *Strukturnyye osobennosti kategorii opredelionnost-neopredelionnost i sredstva yeyo vyrazheniya* [Structural Peculiarities of the Category Definiteness-Indefiniteness and Means of its Expression in the English Language] / L. V. Balkova // *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta* [Moscow State Regional University Journal]. – 2009. – № 3. – S. 144–148.
2. Gukhman M. M. *Istoriko-tipologicheskaya morfologiya germanskikh yazykov (Fonomorfologiya. Paradigmatika. Kategoriya imeni)* [Historical and Typological Morphology of Germanic Languages (Phonomorphology. Paradigmatic. The Category of Noun)]: AN SSSR Institut Yazykoznaniiya. – M. : Izdatel'stvo "Nauka", 1977 / Gukhman M. M., Makayev M. M., Yartseva V. N. ; Gukhman M. M. (otvetstvennyy redaktor). – 1977 – 354
3. Ogurechnikova N. L. *Artikl kak yavleniye angliyskogo grammaticheskogo stroya* [Article as a Phenomenon of English Grammar System] / N. L. Ogurechnikova // *Vestnik Moskovskogo universiteta* [Moscow University Journal]. – Seriya 9. Filologiya. – 2008. – № 4. – S. 81–89.
4. Crisma Paola. *The Emergence of the Definite Article in English* / P. Crisma // *The Noun Phrase in Romance and Germanic : Structure, Variation and Change* / [ed. by P. Sleeman and H. Perridon]. – Amsterdam : John Benjamins, 2011. – P. 175–192.
5. Lyons Christopher. *Definiteness* / C. Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 380 p.
6. Mulder Walter De. *Definite Articles* [Elektronnyy resurs] / W. De Mulder, A. Carlier // *The Oxford Handbook of Grammaticalization* / [ed. by H. Narrog and B. Heine]. – 2011. – Rezhym dostupu : http://www.lattice.cnrs.fr/IMG/pdf/Handbook_gramma.2010.pdf.
7. Osawa Fuyo. *The Emergence of DP from a Perspective of Ontogeny and Phylogeny : Correlation Between DP, TP and Aspect in Old English and First Language Acquisition* / F. Osawa // *Nominal Determination : Typology, Context Constraints, and Historical Emergence* / [ed. by E. Stark, E. Leiss and W. Abraham]. – 2007. – P. 311–337.
8. Sommerer Lotte. *Investigating Article Development in Old English : about Categorization, Gradualness and Constructions* / L. Sommerer // *Folia Linguistica Historica*. – 2012. – Vol. 33. – P. 175–213.
9. Ivanova I. P. *Istoriya angliyskogo yazyka. Uchebnik. Khrestomatiya. Slovar'*. [The History of the English Language. Textbook. Reader. Dictionary] / [Ivanova I. P., Chakhoyan L. P., Belyayeva T. M.]. – SPb. : Izdatel'stvo "Lan", 2001 – 512 s. – (Uchebnik dlia vuzov. Spetsial'naya literatura).
10. Zinder L. R. *Istoricheskaya morfologiya nemetskogo yazyka* [Historical Morphology of the German Language] / L. R. Zinder, T. V. Stroyeva. – L. : Izdatel'stvo "Prosveshcheniye", 1968 – 264 s. – (Posobiye dlia studentov pedagogicheskikh institutov).
11. Milroy James. *Middle English Dialectology* / J. Milroy // *The Cambridge History of the English Language* / [ed. by N. Blake]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – Vol. II (1066–1476). – 703 p.
12. Labov William. *Sociolinguistic Patterns* / W. Labov. – Philadelphia : U. of Pennsylvania Press, 1972. – 344 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Malory T. *Le Morte Darthur* / *Corpus of Middle English Prose and Verse* [Електронний ресурс] / T. Malory. – Режим доступу : <http://quod.lib.umich.edu/c/me/MaloryWks/1:3?rgn=div1;view=fulltext;q1=Le+Morte+Darthur>.
2. Chaucer G. *The Canterbury tales* / G. Chaucer. – Electronic Text Center, University of Virginia Library. – Режим доступу : <http://etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/Cha2Can>.
3. *Old English Charms, Charm 1 For Unfruitful Land* [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.northvegr.org/misc%20primary%20sources/anglo-saxon%20metrical%20charms/a001.html>
4. *Beowulf. Verse Indeterminate Saxon* – Author Anonymous [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/b1.
5. Shakespeare W. *Henry V* / W. Shakespeare // *Histories*. – London : Everyman's Library, 1994. – Vol. II. – P. 363–490.
6. Young, Edward. *Conjectures on Original Composition* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tspace.library.utoronto.ca/html/1807/4350/displayprose7146.html>.

Матеріал надійшов до редакції 04.03. 2015 р.

Сидорович Л. Е. Распространение определенного артикля на подкласс конкретных существительных с обобщенной референцией в среднеанглийском и ранненовоанглийском языке.

В статье исследуется процесс распространения определенного артикля на подкласс конкретных существительных с обобщенной референцией в языке среднеанглийского и ранненовоанглийского периодов. Такое употребление противоречит первоначальному значению определенного артикля как маркера индивидуальной референции существительного, так как предмет, на который указывает существительное становится репрезентантом всего вида или рода. Возможность такой реализации артикля объясняется появлением в его семантическом поле семы "данность". В работе иллюстрируются и анализируются семантическая и функциональная нагрузка и дистрибуция определенного артикля с конкретными существительными в обобщенной референции.

Ключевые слова: *определенный артикль, конкретные существительные в обобщенной референции, тема-рематическое членение предложения, сема определенности, сема неопределенности, сема данности, сема новизны.*

Sydorovych L. E. The Extension of the Definite Article in the Subclass of Concrete Nouns with the Generalized Reference in the Middle English and Early New English Language.

The process of extension of the definite article in the subclass of concrete nouns with generalized reference during the Middle English and Early New English periods is studied in this work. The usage of the article with concrete nouns in this meaning contradicts the initial meaning of the definite article as a marker of the individual reference of the noun, as an object which the noun points to become the representative of the entire kind or class. The possibility of such realization of the article is accounted for by the emergence of the seme of givenness in its semantic field. The semantic and functional loading and the distribution of the definite article in the subclass of concrete nouns with the generalized reference are analyzed and illustrated.

Key words: *definite article, concrete nouns with generalized reference, actual sentence division, of definiteness seme, indefiniteness seme, givenness seme, novelty seme.*